

Verantwoording teksteditie *Edda en Thora* 2024

Eerste editie, 1939

Edda en Thora van dr. K.H. Miskotte verscheen begin oktober 1939 bij uitgeverij Callenbach in Nijkerk. De ondertitel luidde: *Een vergelijking van Germaansche en Israëlitische religie*. Miskotte was sinds een jaar hervormd predikant in Amsterdam, met als werkterrein de Jordaan en met een opdracht voor het werk onder ‘buitenkerkelijken’ in de stad. Hij had op 23 september zijn 45ste verjaardag gevierd.

Uit de gepubliceerde dagboekantekeningen (*Verzameld Werk* deel 5C, 2018) blijkt dat Miskotte het boek in grote haast in enkele maanden tijd – inclusief een *writer's block* van enkele weken – heeft voltooid om op tijd te zijn voor de verwachte Duitse inval in Nederland. De bouwstoffen voor het boek waren lezingen die Miskotte hield in zijn Haarlemse tijd (1930-1938) in Haarlem en op andere plaatsen in het land en tijdens zijn reis naar Nederlands-Indië, juni-september 1937. Biograaf Herman de Liagre Böhl (*Miskotte – theoloog in de branding*, 2016) beschrijft hoe Miskotte het boek ‘bijna in trance’ afschreef. Menige recensent meende later dat zij die haast ook wel uit het boek konden aflezen... Voor de receptiegeschiedenis van de eerste uitgave kunt u overigens elders op deze website terecht. De tekst van het boek wordt voorafgegaan door een ‘Bedoeling’ van de auteur (7-11), gedateerd 10 juli 1939. Deze eerste editie telt 422 pagina’s, inclusief 383 voetnoten.

Edda en Thora werd kort na de Duitse inval in mei 1940 door de bezetter verboden, maar naar verluidt was het toen al (bijna) uitverkocht. De oplage moet dan ook niet hoog worden ingeschat, hoogstens enkele honderden exemplaren. De verkoopprijs was f 5,25.

Tweede editie, 1971

Pas ruim dertig jaar na de eerste editie kwam het tot een tweede druk, een fotomechanische, dus ongewijzigde herdruk van de uitgave van 1939. Dit boek verscheen eveneens bij uitgeverij Callenbach in 1971. Miskotte, inmiddels 76 jaar, schreef een ‘Aanbieding’ en een ‘Naschrift’, gedateerd ‘najaar 1970’. De uitgave was het gevolg van een inspanning van theologiestudenten en predikanten, gecombineerd met een soort *crowd funding* avant la lettre, om het boek weer beschikbaar te maken voor een groter publiek, met het oog op de politieke ontwikkelingen in de jaren zestig en zeventig en de herleefde belangstelling voor de Tweede Wereldoorlog en de ideologie van het nationaalsocialisme. Zeker ook belangrijk was het dat diverse spraakmakende Nederlandse theologen in die dagen verklaarden schatplichtig te zijn aan Miskotte en aan dit boek. De namen van Frans Breukelman, Karel Deurloo, Tom Naastepad, Willem Barnard en Bert ter Schegget zijn hier te noemen. De oplage van deze tweede editie is niet bekend, maar zal ook enkele honderden exemplaren hebben bedragen.

Derde editie, *Verzameld Werk* 1983

De derde keer dat *Edda en Thora* werd uitgegeven – (helaas) opnieuw ongewijzigd in een fotomechanische editie – was in het *Verzameld Werk* van Miskotte. Het was chronologisch het derde deel van de reeks dat verscheen, maar is deel 7 van het *VW*. Het boek verscheen bij uitgeverij Kok in Kampen in 1983, met een woord vooraf, gedateerd ‘najaar 1982’, van Dirk Monshouwer, destijds secretaris van de Dr. K.H. Miskotte Stichting, die in 1980 was opgericht, vier jaar na Miskottes overlijden. De heruitgave van het boek werd door Monshouwer vooral geduid als onmisbaar om Miskottes theologie beter te begrijpen. De oplage zal zo’n 500 exemplaren hebben bedragen. Aan de integrale heruitgave van de tekst werd wel een lijstje met ‘errata’ toegevoegd.

Vierde editie, 2008

Weer 25 jaar later verscheen een vierde druk van *Edda en Thora*, eveneens bij uitgeverij Kok in Kampen. Voor het eerst werd kritisch gekeken naar de spelling, interpunctie en stijl van de tekst van de eerste uitgave en er werd een aangepaste tekst gepresenteerd door Henk van der Sar, toen voorzitter van de Miskotte Stichting. De ‘nieuwe’ tekst vertoont alle trekken van een compromis tussen de geldingsdrang van een externe redacteur zonder veel theologische bagage en terechte trouw aan de tekst van de opdrachtgever. Van der Sar noemt de heruitgave actueel omdat er hernieuwde bewustwording zou zijn voor onze heidense afkomst, mede door de boeken van de Veluwe theoloog Hendrik Vreekamp. Aan de annotatie van de eerste editie werd niet getornd. In de uitgave werden de teksten opgenomen van de ‘woorden vooraf’ en ‘naschriften’ van de eerste drie edities plus een register op Bijbelplaatsen.

Tsjechische en Duitse vertalingen, 2004 en 2015

De eerste vertaling van *Edda en Thora* was in het Tsjechisch en was te danken aan de inspanningen van Jan Dus en Hans P. van der Horst. Dus ‘nam het boek mee’ uit zijn tijd als student theologie in Amsterdam, geïnspireerd door Karel Deurloo. Hij had in 1996 de vertaling van het *Bijbels ABC* afgerond waaraan de theoloog Milan Hájek was begonnen voordat hij overleed. Nu nam hij met Van der Horst, theoloog en kenner van het Tsjechische christendom, de vertaling van *Edda en Thora* ter hand. Dus zag het belang van dit boek in voor de actuele politieke en kerkelijke ontwikkelingen in het postcommunistische Tsjechië en had van huis uit belangstelling voor de *Edda* meegekregen. Het boek verscheen in een fraaie band in 2004 bij uitgeverij Eman in Praag als *Edda a Tóra*. De vertaling werd uitvoerig ingeleid door de theoloog Martin Prudký – tien jaar later benoemd tot hoogleraar evangelische theologie aan de Karelsuniversiteit van Praag – en met een toelichting bij de tekst van Jan Dus zelf, die ook de *Edda*-citaten in het boek zelf had vertaald. Het boek wordt afgesloten met een ‘excurs’ over Miskottes polemieken met germanist Jan de Vries, gebaseerd op de tekst van Rochus Zuurmond in *Wij willen het heidendom eren* (1994). Dan volgen registers met literatuurverwijzingen, een literatuurlijst, een register op Bijbelplaatsen, een overzicht van de herkomst van de *Edda*-citaten, van andere religieuze bronteksten, een selectie van boektitels van moderne auteurs en een namenregister. De oorspronkelijke voetnoten van Miskotte zijn gehandhaafd, waar nodig gecorrigeerd en aangevuld met nieuwe annotatie. In alle opzichten een voorbeeldige uitgave! Inmiddels was in Duitsland een emeritus-predikant aan het werk om enkele belangrijke werken van Miskotte in het Duits te vertalen: Heinrich Braunschweiger. Na *Het waagstuk der prediking* (samen met Hinrich Stoevesandt, 1998), *Hoofdsom der historie* (2011) en *Antwoord uit het onweer* (2012) zette hij zich aan de vertaling van *Edda en Thora*, die in 2015 verscheen bij LIT Verlag in Berlijn in de reeks *Kulturelle Grundlagen Europas*. Twee jaar later verscheen nog zijn vertaling van Miskottes proefschrift *Het wezen der joodse religie*. Braunschweiger profiteerde dankbaar van de annotatie van de Tsjechische uitgave, die hij ordende en nog aanpaste voor het Duitse publiek, schreef een mooie ‘Zur Einführung’ en sloot de uitgave af met een register op Bijbelplaatsen en een literatuurlijst. Zo werd met deze Duitse vertaling een ook door Miskotte zelf nog gekoesterde wens eindelijk vervuld. Nu sinds de Engelse vertaling van *Bijbels ABC* (2021) ook de Engelstalige markt voor Miskottes werk weer rijper lijkt voor meer vertalingen, ligt een Engelse vertaling van *Edda en Thora* wellicht in het verschiet.

Bij deze digitale editie, 2024

Edda en Thora heeft mij vanaf mijn studententijd geboeid en beziggehouden. Het boek voedde mijn belangstelling voor de ideologieproductie van het nationaalsocialisme en de theologische bestrijding daarvan. Ik schreef in 1989 een doctoraalscriptie (*De mythe aan de macht*) over de kwaliteit van *Edda en Thora* als analyse van de nazi-ideologie door het boek te vergelijken met *Der Mythos des 20. Jahrhunderts* van nazi-ideoloog Alfred Rosenberg (1930). Ik schreef er in de loop der jaren daarna

regelmatig over en hield er ook lezingen over. Het ontbreken van een wetenschappelijk verantwoorde Nederlandse editie van *Edda en Thora* heb ik altijd als een omissie beschouwd, te meer omdat er zowel in 1983 als in 2008 volop kansen waren om in deze lacune te voorzien. Vanuit dit gemis en geïnspireerd door het voortreffelijke werk dat in Tsjechië en Duitsland is gedaan werd in eerste instantie het idee geboren om rondom een goede nieuwe Nederlandse tekstuitleg van *Edda en Thora* een website te bouwen met niet alleen registers en literatuurlijsten, maar ook met teksten over de receptie van de uitgave van 1939 en latere edities, met voorwoorden van Nederlandse en buitenlandse edities, met recensies van toen en aan te vullen met meer recente beschouwingen over *Edda en Thora*, wel of niet gepubliceerd. Daarbij moest deze digitale presentatie uitnodigend zijn voor mensen die op dit belangrijke en – in wisselende historische contexten – steeds, ook nu weer actuele theopolitieke boek opnieuw zouden willen reflecteren. Ik ben toen begonnen met het opzoeken van recensies en de bewerking van tekst en annotatie voor de moderne lezer. Ik ben uitgegaan van de tekst van de eerste en de vierde druk, maar van die laatste ben ik afgeweken als ik vond dat de redacteur van toen wat al te ver van het origineel was afgeweken. Ik voelde me vrij om opnieuw in spelling en interpunctie te snoeien, archaïsmen aan te passen, de oorspronkelijke annotatie te corrigeren waar nodig en aan te vullen en nieuwe voetnoten te maken, deels op grond van de Tsjechische en Duitse annotatie. Dat laatste was nodig, want als ergens gesproken kan worden van ‘haastwerk’ is dat in de annotatie, toch al niet Miskottes specialisme. Ik heb me deze vrijmoedigheden m.b.t. tekst en voetnoten veroorloofd omdat de oorspronkelijke tekst uit 1939 inmiddels integraal digitaal te raadplegen is in de databank Delpher via www.delpher.nl/nl/boeken. Van een nieuw te bouwen website is het uiteindelijk niet gekomen, omdat in 2023 besloten werd de bestaande website van de Dr. K.H. Miskotte Stichting te vernieuwen en zo in te richten dat nieuwe gedigitaliseerde teksten van bestaand werk van Miskotte en begeleidende teksten daarbij er een plaats op kunnen krijgen.

Leeswijzer

Tekst tussen vierkante haken in de hoofdtekst zijn toevoegingen van mij en betreft meestal ‘fouten’ in de grondtekst of aanvullingen voor de leesbaarheid. Bijbelteksten uit de Statenvertaling zijn alleen op ‘oude’ spelling aangepast, dat geldt ook voor citaten in het Nederlands. Verwijzingen naar Bijbelplaatsen zijn zoveel mogelijk naar de tekst zelf verhuisd, literatuurverwijzingen voor het merendeel naar de annotatie. De cijfers tussen vierkante haken in de voetnoten (en in de literatuurlijst) verwijzen naar de catalogusnummers van de boeken in Miskottes bibliotheek, verzameld in de uitgave *De bibliotheek van K.H. Miskotte*, Kok/Miskotte Stichting 1994. In de annotatie met rood aangegeven tekst is van de oorspronkelijke tekst van de betreffende voetnoot in de eerste editie.

De oorspronkelijke bladzijdennummers van 1939 zijn in de hoofdtekst aangegeven met cijfers tussen [...]. Dat geldt ook in de annotatie voor de nummers in rood van de voetnoten in de eerste editie (die destijds per hoofdstuk genummerd waren).

Tot slot

Deze digitale teksteditie is te beschouwen als een ‘werk in uitvoering’. De samensteller en de Miskotte Stichting houden zich aanbevolen voor alternatieve tekstsuggesties, correcties, aanvullende annotatie e.d. en kunnen met behulp daarvan regelmatig verbeterde versies van *Edda en Thora* digitaal publiceren. Ook opmerkingen bij de ‘satellietteksten’ zijn van harte welkom. Wij hopen met deze uitgave de belangstelling voor dit (theologisch en politiek) belangrijke en actuele boek gaande te houden en nieuwe lezers te trekken.